

Romano džaniben

časopis romistických studií | 1 | 2016

Recenze | Anotace

David Doubek, Markéta Levínská, Dana Bittnerová
Pomoc a pořádek. Kulturní modely v pomáhajících profesích
/ Alexander Mušinka

Elżbieta Szyszlak
Etniczność w kontekstach bezpieczeństwa. Mniejszość romska w Republice Czeskiej
/ Nina Pavelčíková

Zsuzsanna Vidra (ed.)
Roma Migration to and from Canada: The Czech, Hungarian and Slovak Case
/ Zdeněk Uherek

Renata Weinerová
Romové a stereotypy. Výzkum stereotypizace Romů v Ústeckém kraji
/ Kamila Mrázková, Jiří Homoláč
/ Lada Víková

David Doubek, Markéta Levínská, Dana Bittnerová

Pomoc a pořádek. Kulturní modely v pomáhajících profesích.

Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2015, 305 s., ISBN 978-80-87398-48-7

Po prvej knihe autorskej trojice Doubek – Bittnerová – Levínská¹ *Funkce kulturních modelů ve vzdělávání* (2011) môžu dnes čitatelia siahnuť už po druhej publikácii uvedenej trojice z identického výskumného terénu². Pre „nedočkavcov“ by som hneď na úvod rád zdôraznil, že recenzovanú knihu považujem za vydarené a inšpiratívne autorské dielo, ktoré prináša množstvo podnetov a jednoznačne ho odporúčam všetkým záujemcom o možnosti vnímania a interpretácie problematiky pomáhajúcich profesií.

Autorom sa podarilo pristúpiť k vysoko aktuálnej téme pomáhajúcich profesií z vlastnej perspektívy. Ako v publikácii zdôrazňujú, nesnažia sa pomáhajúce profesie hodnotiť, vylepšovať ani poukazovať na ich možnosti či nedostatky. Kniha je pokusom o vnímanie a následnú interpretáciu pomáhajúcich profesií ako kultúrnych modelov. Na základe možností zvolenej metodológie autori vo svojich interpretáciách vychádzajú z výpovedí samotných aktérov, ktorí aktívne pôsobia v pomáhajúcich profesiách a poskytujú jednotlivé služby³. Interpretácie sú tak výsledkom emického pohľadu samotných poskytovateľov, pričom tieto pohľady môžu mať charakter idealizovaných modelov.

Fakticky je publikácia rozdelená do troch viac-menej samostatných, ale logicky prepojených celkov. Za úvodom nasleduje kapitola charakterizujúca použitú metodológiu, z ktorej je čitateľovi úplne jasný spôsob získavania a rozsah údajov (čo bohužiaľ v prácach iných autorov často absentuje alebo je veľmi nejasné). Za prvú nosnú časť knihy môžeme označiť kapitolu „Otázka distanciacie“. Kapitola prináša prehľad teórie, na ktorú sa výskum odvoláva a používa. Ako autori priznávajú, uvedená časť vychádza z dizertačnej práce Davida Doubka, ktorú obhájil roku 2014⁴ na katedre psychológie. Na základe zvolených teoretických rámcov tak knihe dominuje práve psychologický prístup. Východiskom sa pre autorov stala analýza psychológie

1 Autori sa hlásia k Pražskej skupine školnej etnografie. David Doubek pôsobí na Katedre psychológie PedF UK v Prahe, Dana Bittnerová je z identického pracoviska a zároveň pôsobí na FHS UK v Prahe a Markéta Levínská pracuje na Katedre pedagogiky a psychológie PedF Univerzity v Hradci Králové.

2 Z dôvodov ochrany respondentov, terén nie je ani v jednej citovanej publikácii presne identifikovateľný.

3 Výskumné dáta boli získané prostredníctvom pološtrukturovaných rozhovorov s informátormi počas viacnásobných pobytov výskumného tímu v teréne.

4 Pozri <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/140038396/?lang=cs>

kolonizácie Frantza Fanona (1925–1961), publikovaná v práci *Black Skin, White Masks*. Hoci sa jedná o autora staršej generácie, je stále uznávanou kapacitou primárne v rámci štúdia postkolonializmu. Stále uznávanou je aj uvedená práca, ktorá pôvodne vyšla ešte v roku 1952.⁵ Hoci sa jedná o prácu staršieho dáta vychádzajúcu z (post)koloniálnych výskumov, som presvedčený a stotožňujem sa s názorom autorov, že predstavuje vhodný a inšpiratívny nástroj aj pre vnímanie a interpretáciu situácie Rómov. Fanonové interpretácie a prístupy nie je možné použiť priamo a schematicky (situácia Rómov je predsa len v mnohom odlišná od situácie napr. černošských obyvateľov bývalých kolónií), avšak v mnohých rovinách je možné nájsť paralely a príbuznosti.

Pre mňa osobne je najzaujímavejšia štvrtá kapitola nazvaná *Problematika postavení Romů v české společnosti*, ktorá tvorí druhú nosnú časť publikácie. Obsahom kapitoly je historická analýza postavenia Rómov v českej spoločnosti a opäť na základe kultúrnych modelov aj pokus o interpretáciu a systematizáciu postavenia rómskej časti spoločnosti. Veľmi dobrý je prístup autorov, ktorí poukazujú na všeobecné vnímanie Rómov v rámci modelu „*tí druhí*“, ktorí však nie sú vnímaní samostatne a oddelene, ale ako integrálna súčasť českej spoločnosti: „*Cikáni/Romové jsou pro nás zrcadlem společnosti, v němž se odrážejí její hodnoty, vlastnosti skrz to, jak definuje druhého, jak jej produkuje a jak s ním zachází*“ (s. 73). Veľmi zaujímavú a inšpiratívnu časť predstavuje analýza historických premien modelov CIKÁN/RÓM (s. 74) od vzniku Československa po súčasnosť. Za vydarený považujem pokus o systematizáciu sledovaných premien – od vnímania Rómov ako „nebezpečného živlu“ a „metly venkova“, cez vnímanie „Cikánů jako dělnické třídy na nižším stupni evoluce“, „defektní populace“, „etnické skupiny“ až po najnovšie vnímanie Rómov v rovine „romského obrození“, „exkluze“ a „lidských práv“. Práve vnímanie Rómov obmedzené konkrétnou kategóriou výrazným spôsobom limitovalo (a stále limituje) preferované spôsoby pomoci, mechanizmy riešenia problémov, poskytovaných služieb a pod.

Aj keď o kvalite uvedenej časti nepochybujem a plne sa so závermi autorov stotožňujem, pre úplnosť musím poukázať aj na niekoľko chýb. Žiadnu z chýb však nevnímam ako zásadnú a ďalej popísané nedostatky neovplyvňujú ani interpretácie a závery autorov. Pri analýze situácie v medzivojnovom období autori zle citujú diskusiu spojenú s prijatím tzv. „Zákona o potulných cikánech“ z roku 1927. Odkaz uvedený autormi odkazuje iba na samotný návrh zákona, a nie na diskusiu k nemu nachádzajúcu sa na inom mieste.⁶ Skutočne iba na okraj by som zmienil aj nie veľmi šťastnú formu obrazových príloh. Obrázky, schémy a grafy nemajú jednotnú formu, sú málo prehľadné (napr. obrázok č. 1), maľované „insitnou rukou“ (obrázky č. 1, 2, 3) alebo obsahujú vysvetlivky v angličtine (obrázok č. 5). V niektorých prípadoch nebolo jasné, za akým účelom bola obrazová príloha použitá.

Piata kapitola s názvom *Pomáhající profese a desegregace* je poslednou z nosných častí recenzovanej publikácie. Ide v podstate o etnografiu vyjadrení zástupcov pomáhajúcich profesií a poskytovateľov sociálnych služieb. Kapitola je súčasne pokusom o systematizáciu niektorých používaných kognitívnych modelov informátorov. Autorov zaujímali predovšetkým „*myšlenkové rámce, myšlenky v praxi, tedy věci jako konceptualizace pomoci, klienta, deficientní situace, změna společnosti atd.*“ (s. 121). Pokúsili sa nazerať na pomáhajúce profesie (resp.

5 Na tomto mieste by som rád vyslovil jednu z mala kritických poznámok voči autorom. Považoval by som za vhodné uviesť informáciu o pôvodnom vydaní práce v roku 1952 v hlavnom texte, a nielen okrajovo v jednej z poznámok pod čiarou (poznámka č. 18). Zároveň by bolo vhodné uviesť, že uvedená práca je už dnes dostupná aj v českom preklade z roku 2012 (Fanon 2012).

6 Diskusia sa nachádza na: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/101schuz/s101005.htm> a nasledujúcich stranách.

o nich uvažovať) v kategóriách: „desegregace-inkluzie; frustrácie a pocity marnosti; konkurencia medzi poskytovateľmi; provázanosť inštitúcií; rozsah pomoci; umieť všetko; odloučenosť regiónu; politika-závislosť; teória romskej kultúry; vôľa ke zmene.“ (s. 124) a pod. Dané kategórie vnímajú v kontexte troch nosných paradigiem, ktoré nazvali „Kooperujúci systém“, „Konkurencia medzi poskytovateľmi“ a „Dissent“. V rámci prvej paradigmy sa autori zamýšľajú nad základnou otázkou, prečo by sa niekomu vôbec malo pomáhať. V rámci druhej paradigmy upozorňujú na niekoľko modelov poskytovateľov pomoci. Podľa autorov sa poskytovatelia odlišujú okrem iného aj v základnom prístupe k definovaniu pomoci a jej ideám, ktoré nazývajú generátormi logiky pomoci. Jednotlivých poskytovateľov systematizujú do troch veľmi inšpiratívnych modelov – systematik, liberál, láska. V prípade poslednej paradigmy ("Dissent") sa autori pokúsili analyzovať nie to, čo sa všeobecne považuje za dissent (vo význame napr. protikomunistický dissent a disidentov)⁷ (s. 229), ale to, čo by sa dalo označiť za opozitum k pojmu konsenzus, t.j. „zastávaní či prejav názorů, které se liší od názorů oficiálních nebo běžných“ (s. 229).

Aj tretiu časť publikácie považujem za veľmi inšpiratívnu, pričom osobne som okrem iného ocenil, že autorský tím pristupuje k tejto téme a k záverom, ku ktorým došiel, s mnohými otázkami. Zistené informácie a navrhované modely nepredkladajú s „bohorovnou istotou“ (ako je to v prípade mnohých iných prác alebo autorov), ale ako spôsob možného uvažovania alebo ako interpretačný návrh.

Keby som mal niečo uvedenej časti vytknúť, tak iba vo forme poznámky skôr formálneho charakteru. Osobne som danú časť vnímal ako niekedy zbytočne preplnenú citátmi jednotlivých výpovedí respondentov. Čitateľ miestami nadobúda pocit, že autori pociťujú potrebu dokázať, že všetko, o čom píš, im bolo skutočne povedané a nejedná sa len o autorský „výmysel“. Zvolená metóda a spôsob interpretácie podobné „dôkazy“, podľa môjho názoru, nevyžadujú, a považujem za iba málo predstaviteľný akýkoľvek dôvod, prečo by si autori mali niečo vôbec „vymýšľať“. Zdá sa mi, že v danom prípade by platilo „menej je niekedy viac“. Citovanie informátorov v doslovnej forme, t.j. s minimálnou jazykovou a štylistickou úpravou, zároveň čitateľovi niekedy zbytočne znižuje „komfort čítania“.

Záverom chcem opäť zopakovať, že napriek primárne psychologickému prístupu autorov považujem publikáciu za veľmi užitočnú aj pre širšie akademické prostredie a pre samotných tvorcov a realizátorov politík pomáhajúcich profesií.

Alexander Mušinka⁸

Literatúra

Fanon, F. 2012. *Černá kůže, bílé masky*. Praha: Transit.cz.

⁷ Práve všeobecne zdieľaná predstava o disente je jedna z príčin, prečo považujem zvolený termín v sledovanom kontexte za nevelmi vhodný.

⁸ Autor pôsobí na Ústavu rómskych štúdií Prešovskej univerzity v Prešove. E-mail: alexander.musinka@gmail.com

Elżbieta Szyszlak

Etniczność w kontekstach bezpieczeństwa.

Mniejszość romska w Republice Czeskiej

[Etnicita v kontextech bezpečnosti. Romská menšina v České republice]

Arboretum Wrocław, 2015, 232 s., ISBN 8362563508

Wrocławská socioložka se zabývá problematikou romské menšiny již delší dobu. Sleduje ji v širším střeoevropském kontextu, mimo jiné např. v ediční řadě *Kwestia romska*, v níž vyzvala k účasti také kolegy ze sousedních zemí. Tentokrát se rozhodla předložit polské odborné veřejnosti hlubší sondu do problematiky bezpečnosti, spojené s různými aspekty postavení romského obyvatelstva českých zemí. Snaží se především ukázat složitost problémů, které je možno podle ní analyzovat z různých perspektiv, ovlivněných jak vnějšími vlivy okolní majoritní společnosti, tak na základě znalosti vnitřních struktur či charakteru romských skupin. Publikace vychází z velmi dobré znalosti širokého okruhu literatury, českých, polských, zčásti také zahraničních informačních zdrojů – tištěných pramenů a výsledků terénních šetření. Výhodou je bezesporu velmi dobrá autorčina znalost češtiny – drobné nesrovnalosti při přepisu jmen a názvů českých dokumentů jsou zcela výjimečné.

V první kapitole se autorka zabývá obecnými problémy etnických a národnostních menšin stejně jako bližším osvětlením sledovaných bezpečnostních kontextů. Vysvětluje základní pojmy, genezi jejich utváření, pokusy o definice. V této souvislosti poukazuje např. na různé pojetí vzniku moderních národů, jejich objektivních i subjektivních znaků. Zdůrazňuje také skutečnost, že dosud chybí shoda v pojetí a charakteristice pojmů národnostní, etnická menšina a etnická skupina. Romové jsou podle ní většinou badatelů chápáni jako etnická minorita, přičemž se zdůrazňuje neexistence jejich moderního národního povědomí, kodifikovaného jazyka, psané historie a mateřského státu. V souvislosti s výkladem pojmů spojených s bezpečím operuje E. Szyszlak s teorií sekuritizace. Tato teorie je svázána s tzv. kodaňskou školou, jež se snaží zachytit rozšiřování konceptu bezpečnosti. V procesu sekuritizace je určité téma prezentováno jako hrozba a tato prezentace je všeobecně přijímána. V daném kontextu je možno termín spojit s pocitem ohrožení majority odlišným kulturním kontextem (např. romskou kriminalitou), ale také naopak s ohrožením členů minority (přímými fyzickými útoky, ghettoizací, nebo riziky spojenými s odmítáním jejich základních kulturních hodnot). Toto obojetné pojetí daného procesu je pak vlastně východiskem autorčina konkrétního sledování romského obyvatelstva ČR. Jak v pojetí základních pojmů z oblasti etnicity, tak i ve výkladu bezpečnostní terminologie cituje Szyszlak především polské autory, respektive

jejich prostřednictvím čtenáře seznamuje s širším (evropským) chápáním sledovaných procesů.

Druhá kapitola knihy je věnována již přímo romské minoritě v České republice. Předchází jí ovšem úvodní text, v němž se snaží autorka nastínit jak určité možnosti národotvorného procesu, vyvolaného vznikem IRU, tak i skutečnosti, které jej zpomalují, ne-li vylučují. Následuje stručné vylíčení historie Romů na československém území do roku 1993, v němž autorka reflektuje jak pokusy o asimilaci a urbanizaci Romů, tak i určitá pozitiva „řešení cikánské otázky“ komunistickým režimem. Zčásti tu navazuje na svou již dříve publikovanou práci o Romech na Slovensku, opírá se také o výstupy některých českých autorů (Davidová, Kalibová), cituje údaje o početním růstu romské minority v českých zemích v letech 1947–1989. Stručně je zmíněna etnická struktura ČR a charakteristika romské minority, větší pozornost pak věnuje autorka koncepci české politiky vůči Romům a zejména jejímu právnímu a institucionálnímu zabezpečení.

Jádro knihy představuje třetí kapitola, vycházející z již zmíněného pojetí sekuritizace romské problematiky v ČR. Autorka v ní nejdříve vyjmenovává jednotlivé příčiny, které vedou k exkluzi Romů – uvádí např. jejich kulturně antropologická specifika (jako je jiná interpretace nelegálního konání), slabou ekonomicko-sociální a politickou pozici, fenomén českého anticiganismu (doložený výsledky výzkumů neoblíbenosti jednotlivých „cizích kultur“), roli médií, vliv procesu společenské a ekonomické transformace po roce 1989. V další podkapitole podrobněji rozebírá institucionální rozměr sekuritizace prostřednictvím analýzy jednotlivých opatření českých vlád v letech 1989–2015, zejména jejich pokusů řešit problém sociálního vyloučení většiny romských obyvatel. Největší pozornost pak věnuje extremistickým skupinám politického spektra a neonacistům jako pachatelům nejznámějších fyzických útoků na Romy. Neopomíná však ani radikalizaci části samotných příslušníků romského etnika, resp. určitý nárůst extremismu zejména v řadách romské mládeže. Dvě samostatné podkapitoly jsou věnovány roli médií a lokálním pokusům o vstup do řešení problematiky vyloučených lokalit, neplatičů nájemného a dalších problémů majority s „nepřízřivosostí“ romských obyvatel. Jsou zde rozvedeny zejména projekty „nulové tolerance“ městských samospráv vůči těmto jevům (Bohumín, Litvínov, Duchcov aj.).

Čtvrtá kapitola je věnována vybraným aspektům romské otázky z perspektivy společenské a kulturní exkluze. Společenské vyloučení ve formě ghettoizace a vytváření dvou vzájemně nekomunikujících skupin obyvatel představuje podle E. Szyszlak ohrožení i z hlediska obecné bezpečnosti. Cituje zde závěr I. Gabala a P. Víška o gravitační síle vyloučených lokalit vzhledem k jejich okolí – v majoritě vzrůstá pocit ohrožení a dojem nedostatečné pozornosti ze strany vlády a policie, případně dochází k nárůstu sympatií k extremistickým projevům. Vytváří se tu i do budoucna konfliktogenní prostředí, způsobené celkovým zaostáváním oblastí trpících nejen velkou koncentrací romských ghatt, ale především následky negativních jevů ekonomické transformace. Narůstající napětí pak autorka dokumentuje skrze konflikty na úrovni Romové-majorita, antiromské pochody a demonstrace, narůstání vzájemných antipatií. Z romského úhlu pohledu tato propast vyvolává zesilování snah po řešení problémů novým nárůstem migrací – zejména odchodem celých rodin do západních zemí.

Spoustu otevřených otázek pro vědecký výzkum představuje složitý komplex kulturních hodnot, které se odlišným způsobem traktují v jednotlivých romských skupinách a prostředích. Je to např. otázka zachování tradic, vztahu k jazyku, vzdělanosti, kulturní či národní svébytnosti a jejího uvědomělého přijímání apod. Mimo jiné autorka připomíná skutečnost, že vyloučené lokality jsou ohroženy fenoménem kultury chudoby coby reakcí na dlouhodobou bídu a dále symbolickým i skutečným vyloučením, navíc provázeným řadou patologických jevů. Nebezpečí je možno spatřovat také ve snaze vystoupit z bludného kruhu popřením romského původu,

které provází část romských elit, ale projevuje se také např. stálým snižováním počtu těch Romů, kteří se hlásí ke své romské identitě při sčítáních obyvatelstva.

Pro českého čtenáře hlouběji zasvěceného do romské problematiky jsou samozřejmě tyto jevy známé; v Polsku, kde je celkově podíl Romů na obyvatelstvu mnohem nižší, mohou být bezpochyby předkládané analýzy zajímavé pro odbornou i laickou veřejnost.

Publikace Elżbiety Szyszlak obsahuje také závěr, seznam tabulek a podrobný přehled použitých pramenů a literatury, bohužel zcela chybí cizojazyčná resumé včetně českého. Český čtenář by pak jistě přivítal podrobnější představení kodaňské školy a procesů, jež sleduje (viz např. Fijałkowski 2012). To je ovšem možno vysvětlit tím, že autorka adresovala své analýzy výlučně polským zájemcům.

Nina Pavelčíková¹

Literatura

- Fijałkowski, L. 2012. Teoria sekurytyzacji i konstruowanie bezpieczeństwa. *Przegląd Strategiczny*, 1, 150–151.
- Roe, P. 2004. Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization. *Security Dialogue*, 35 (3).
- Szyszlak, E. 2015. Sekurytyzacja problematyki mniejszości narodowych i etnicznych w Europie Środkowo-Wschodniej. In: Chalupczak, H. a kol. *Polityka etniczna. Teorie, Koncepcje, Wyzwania*. Lublin.

¹ Prof. PhDr. Nina Pavelčíková, CSc., působí na Katedře historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity.
E-mail: Nina.Pavelcikova@osu.cz

Zsuzsanna Vidra (ed.)

Roma Migration to and from Canada: The Czech, Hungarian and Slovak Case

Budapest: Center for Policy Studies, Central European University 2013, 256 s.,
ISBN 978-963-88538-7-5

Publikace je ojedinělým příkladem interdisciplinární a mezinárodní spolupráce při studiu romských migrací ze střední Evropy do Kanady. Ty nejsou zcela novým fenoménem, neboť Romové ze střední Evropy jsou na americkém kontinentu doloženi již ve druhé polovině 19. století, ale ve své podobě po pádu železné opony nabyly specifických rysů, jež bez sporu zasluhují pozornost. Na publikaci Zsuzsanny Vidry je cenné, že se jí podařilo sdružit badatele ze zdrojových i z cílových zemí migrace a odborníky z oboru sociologie, politologie, právní vědy a antropologie. Publikace vydaná na Středoevropské univerzitě v Budapešti sestává z úvodu, tří přehledových kapitol a čtyř „case studies“, které se zabývají detailními migračními případy nebo shrnují situaci v jednotlivých zdrojových zemích.

Již samotná úvodní kapitola stojí za pozorné prostudování, neboť v ní Zsuzsanna Vidra usiluje o propojení romské migrace do Kanady s migrační teorií, která byla doposud vytvářena na jiných skupinách a jiných typech migrací. Cenný počín by bylo třeba i do budoucna následovat, neboť dosavadní teoretické konceptualizace romské migrace, které končí na konstatování, že jsou řetězové, jsou za současného stavu vývoje migrační teorie již málo ilustrativní.

Vedle úsilí o teoretické zakotvení romské migrace do Kanady stojí v popředí úvodní části práce známá otázka, zda se v případě romských žadatelů o azyl jedná o oprávněné žadatele nebo o ekonomickou migraci zneužívající azylový systém. Autorka úvodní kapitoly se tak vrací k široké veřejné diskusi, která romské migrace mnohokrát provázela a která přináší nejednoznačně zodpověditelné otázky, jež mohou ústít spíše k zaujímání politických postojů než formulování odborných soudů. Otázka určená k individuálnímu posouzení příslušným správním orgánem nebo nezávislým soudem a nikoli ke skupinovému známkování v předkládané publikaci zazní ještě mnohokrát. Zsuzsanna Vidra se ale pokouší problém migrací uchopit komplexněji. Použila k tomu mimo jiné text Hein de Haase, *The Internal Dynamics of Migration Processes: A Theoretical Inquiry* (*Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2010). Text vychází z představy migrace jako procesu, který si postupně vytváří vlastní instituce, včetně facilitátorů a naopak brzdných mechanismů migrace. Svým zaměřením se teoretické uchopení problematiky přibližuje k dynamické variantě institucionální teorie migrace či teorie kumulativních příčin. Tyto teoretické přístupy jsou relativně univerzální a jistě by jejich aplikace měly své oprávnění.

Součástí procesu vytváření nových institucí prostřednictvím migrace je jistě i konstruování nových otázek, které je přiměřené klást, i vytváření institucí, které by je měly ověřovat.

Cílem editorky, jak píše, je prostřednictvím předkládané knihy nalézt příčiny k migraci a její individuální důvody, které člení na ekonomické, sociální a kulturní. Jejím cílem je též nalézt mechanismy, na jejichž základě migrace probíhá, včetně mechanismů, jimiž probíhá návratová migrace. Zsuzsanna Vidra uvádí, že komplexní postižení těchto otázek je nad síly jednotlivce, a proto správně předpokládá, že celou řadu témat publikace spíše otevře, než aby přinesla jednoznačné odpovědi.

První kapitoly publikace jsou věnovány obecnému pohledu na migrační situaci, jak ji bylo možné vyhodnotit na konci prvního desetiletí 21. století. V této části zpracovala Judith Tóth právní aspekty migrace a Antonela Arhin pohled z oblasti statistiky a politických postojů kanadské strany. Oba texty se dotýkají též veřejné diskuse, jak migrace těchto skupin obyvatel ze střední Evropy uchopit. Vedle interpretací politických reakcí texty přinášejí významná statistická data a upozorňují na limity jejich výpovědní hodnoty, neboť skupinu v daném případě jednoznačně nevymezuje státní občanství. Judith Tóth, která se nevyhne z hlediska práva azylové politiky, hovoří o mnohonásobné diskriminaci, a nikoli o naplnění nebo nenaplnění národních a mezinárodních regulativů pro udělení a neudělení azylu. Pro kontextualizaci následných „case studies“ jsou texty Judith Tóth a Antonely Arhin podstatné v tom, že ukazují celkový rozsah dané problematiky, který jednotlivé případy již stěží mohou podchytit.

Autorem prvního případu v části případových studií je Jan Grill a jeho studie nese název „Roma Asylum Migrations from the Czech Republic to Canada and Back: A Case Study of Roma Migratory Networks from Bombarý“ (Migrace romských žadatelů o azyl z České republiky do Kanady a zpět: případová studie migračních sítí Romů z Bombar). Případ je postaven především na výzkumu navrátilců z Kanady do České republiky a více méně potvrzuje, že v rámci migrací do Kanady se naplňovaly též migrační strategie známé již ze studií o Romech ve Velké Británii, kdy prvotní migrační pohyb do cílové destinace vytváří prostor pro mnohonásobné migrační pohyby z jedné destinace do druhé, jejichž intenzita je závislá na výši překážek bránících migraci. Vyprávění aktérů je v tomto případě naplněno konkrétními reáliemi a sumarizuje zisky a ztráty, které daný migrační pohyb přináší. Jedná se o klasickou etnografii zohledňující pohled aktérů, v daném případě především navrátilců z Kanady znovu konfrontovaných s českým prostředím, kde jsou jejich výpovědi zpravidla rámovány nostalgií nad ztracenou příležitostí změnit svůj život.

Případová studie Zsuzsanny Vidry a Tünde Virág „Some Hypotheses and Questions on the New Wave of Hungarian Roma Migration to and from Canada“ (Několik hypotéz a otázek týkajících se nové vlny migrace Romů z Maďarska do a z Kanady) je oproti předchozí studii především sociologickou sondou. Autorky se ptají, jak romskou migraci do Kanady konceptualizovat a jaké skupiny migrantů zde mohou být identifikovány. Ptají se též, jak samotný proces migrace probíhá, včetně úlohy transnacionálních sítí v něm. V textu se sice hovoří o hypotézách, ale kladeny jsou spíše výzkumné otázky. Sympatické na něm je, že se snaží spojovat obecné statistické ukazatele a teoretickou literaturu o migracích s konkrétními kauzami a že uvažuje o paralelách mezi migrací romských a neromských skupin ze studovaných maďarských lokalit. Kapitulu limituje, že je migrační vzorec studován především v Maďarsku a nikoli v Kanadě. Je však uvažován jako dynamicky se vyvíjející. Zjištění, že obě migrační vlny z Maďarska se liší zejména v tom, že druhá migrační vlna byla hůře ekonomicky zajištěna než ta první, otevřelo autorské dvojici prostor k otázkám, zda například lidé s vyšším a nižším ekonomickým statutem využívají odlišně migrační transnacionální sítě, či nikoli.

Studie „There is no Life Here!: Migration of Roma from Slovakia to Canada“ („Tady není žádný život“: Migrace Romů ze Slovenska do Kanady) Eleny Gallové Kriglerové a Aleny

Chudžíkové široce kontextualizuje situaci Romů na Slovensku a jejich předpoklady pro migrační chování. V textu se též obecněji sumarizují migrační vlny po roce 1989 ze Slovenska a nakonec i ze studované obce, kde jsou nejpodrobněji rozebrány důvody k migraci, ale již méně podrobně samotné migrační zkušenosti aktérů. Tak jako v jiných textech zde mezi zjištění patří, že masovou migraci předchází slabší migrační vlna „pionýrů“. V popisované obci je tato slabší migrační vlna datována 2010. Následnou masovější vlnu 200 osob pak autorky zaznamenaly v roce 2012. Za pozornost stojí konstatování autorek, že migrace do Kanady je oproti jiným romským migracím ze Slovenska velmi efektivní (málo navrátilců) a že změna ekonomického statusu obyvatel obce v postmigračním období nijak nemění jejich společenský status uvnitř obce na Slovensku (hranice Romové-Neromové zůstává zachována).

Vzhledem k předchozímu zaměření případových studií je text Judit Durst „It's Better to Be a Gypsy in Canada than Being a Hungarian in Hungary': The 'New Wave' of Roma Migration" („Lepší je být Cikánem v Kanadě než Maďarem v Maďarsku“: „nová vlna“ migrace Romů) vhodně umístěn na závěr publikace, neboť se opět vrací ke kanadskému prostředí a ještě navíc formou zřetelně etnografickou. Studie pracuje, podobně jako například Grillův text, s emickou perspektivou, promluvy aktérů nedokládají jen názory pisatelů textů, ale naznačují osobní postoje migrantů, jejich názorovou diferenciaci, variabilitu přístupů k uchopení nové situace. Promítá se zde opět hledisko dvou maďarských migračních vln, ale v osobní percepci migranta. Otevírají se zde nová důležitá témata, jako subjektivní vnímání úspěchu a neúspěchu, role neformální ekonomiky a nových společenských vazeb vytvářených v cílové destinaci a další. Text možná mimoděk, ale přesně reflektuje, že otázka, zda se jedná o uprchlíky, nebo ekonomickou migraci, která byla v publikaci tolikrát nastolována, je po několika měsících pobytu v cílové zemi málo podstatná. Pro samotné imigranty je mnohem podstatnější postoj k životu, osobní přístup a schopnost využít možnosti, které se nabízejí. Závěrečné poznámky Judit Durst, které jsou též závěrem celé publikace, k tomuto rozuzlení přirozeně směřují.

Jak již editorka publikace v úvodu poznamenala, kniha stěžejí mohla migraci ze střední Evropy do Kanady uchopit jako celek. Vytvořila však významný prostor pro další odbornou práci v dané oblasti. Jistě otevřenou otázkou je i nadále souvislost romského migračního vzorce s neromskými migracemi ze zdrojových zemí. Relativně mnoho pozornosti bylo věnováno spouštěcím mechanismům romské migrace, přes to se v publikaci opakuje jen několik z plurality možných příčin. Pozornost nebyla věnována například zadluženosti rodin ve zdrojových prostorech a emancipačním snahám romských rodin, vývoji vztahů uvnitř rodových větví, vztahu migrace a společenské prestiže v romských komunitách. Také otázka transnacionálních partnerských vztahů a slučování rodin zůstala stranou. V textu se často chápe rozhodování romských rodin jako nedílného celku, který má stejné názory. Ve všech migračních vlnách však migrují také lidé, kteří migrovat nechtějí, nebo alespoň o migraci nerozhodují: děti, partnerky, staří lidé, kteří se vydávají za svými dětmi, aby se o ně postaraly, a podobně. Ti pak mohou mít paradoxně nejsilnější hlas v případě neúspěchu v cílové zemi. Přes řadu otázek, které je třeba ještě přesněji artikulovat, lze konstatovat, že recenzovaná publikace přináší data, která umožňují uvést o migraci ze střední Evropy do Kanady na pravou míru řadu mystifikací. Stačí ji jen pozorně přečíst.

Zdeněk Uherek¹

1 Autor působí jako ředitel Etnologického ústavu AV ČR. E-mail: uherek@eu.cas.cz

Renata Weinerová

Romové a stereotypy.

Výzkum stereotypizace Romů v Ústeckém kraji.

Praha: Karolinum 2014, 90 s., ISBN 978-80-246-2632-1

V recenzované publikaci předkládá Renata Weinerová výsledky dotazníkového průzkumu zaměřeného na stereotypy české majority týkající se Romů. Přínos tohoto výzkumu vidí autorka mj. v jeho možném využití budoucími badateli: „V horizontu dvaceti, třiceti i více let se autentický jazykový materiál může stát relevantním srovnávacím materiálem pro následný průzkum stereotypů ve vztahu k Romům. Díky takové komparaci bude možné zachytit proměny stereotypů v čase, což nám vzhledem k neexistenci staršího výzkumného materiálu, který by byl metodologicky relevantní, nebylo umožněno“ (s. 73–74).¹ Tvrzení o neexistenci staršího, metodologicky relevantního výzkumného materiálu je ovšem diskutabilní; dotazníkový průzkum týkající se užívání pojmenování Romové a Cikáni totiž provedla už v roce 1996 Lucie Hašová (1997).² Podobně problematická je recenzovaná publikace i v mnoha dalších ohledech.

Za metodologicky relevantní považuje Weinerová data získaná metodou kvantitativního výzkumu, tj. od vzorku respondentů, který je početně a sociodemograficky reprezentativní vzhledem k určité populaci či její části a ke zvolenému výzkumnému cíli. Skupina 184 respondentů z Ústeckého kraje, tvořená srovnatelným počtem mužů a žen s rovnoměrným zastoupením čtyř věkových kategorií, která se dotazníkového výzkumu zúčastnila, představuje vzhledem k daným účelům reprezentativní vzorek, avšak při interpretaci odpovědí se autorka souvislostí mezi typy odpovědí a sociálními charakteristikami respondentů prakticky nezabývá. Jedinou výjimkou je korelace mezi užíváním pojmenování Rom a vyšším vzděláním respondentů,³ stupeň vzdělání ale paradoxně nebyl kritériem výběru respondentů a byl zřejmě zjišťován až při vyplňování dotazníků. Absenci statistické analýzy autorka vysvětluje nedostatkem finančních prostředků „na zaplacení odborníka, který by údaje zpracoval v odpovídajícím počítačovém programu, jenž by příslušné

1 Přílohu práce tvoří nijak neanalyzovaný soupis anekdot a pořekadel o Romech (s. 78–84).

2 Autorka se bohužel neseznámila s tím, co se o pojmenováních „Rom“ a „C/cikán“ psalo v lingvistických pracích, srov. např. Nekula (1999) nebo Homoláč (2009). Nezmiňuje se ani o dvou příspěvcích M. Hübschmannové (1993, 1994).

3 Tuto korelaci však nelze přeceňovat, pojmenování Rom totiž užívá jen 5 respondentů z 27 osob s vysokoškolským vzděláním. Tvrzení, že „termín Romové upřednostňují vzdělanější lidé, kteří jsou humanisticky orientovaní a nejsou ve své podstatě xenofobní“ (s. 33) a že „by mělo jít o existenčně dobře zajištěné osoby“ (tamtéž), nelze na základě údajů prezentovaných v publikaci považovat za podložená.

korelace umožňoval zjistit“ (s. 27). Zkoumat korelace některých vybraných odpovědí na menším vzorku bylo ale jistě možné i bez pomoci takového odborníka.

V textu ani v příloze bohužel není uveden celý dotazník. Z celkových 41 uzavřených i otevřených otázek je jen u dvanácti uvedeno přesné znění. Některé otázky jsou pouze parafrázovány, např. „Poslední z výzkumných dotazů zaměřených na problematiku pojmenování Romů byl zaměřen na znalost jiných, ať již lidových nebo hanlivých označení“ (s. 38). Několik otázek bylo zaměřeno jen na získání informací o respondentech, čeho se týkaly ty zbývající a proč se autorka rozhodla se jimi nezabývat, se však čtenář nedozví, a nemá tedy možnost zvážit, zda neuvedené otázky a jejich celkové pořadí nějak neovlivnily analyzované odpovědi. To, že jsou takové obavy odůvodněné, dokládá podle našeho názoru otázka *Věříte na existenci typicky romských/cikánských vlastností?* (s. 46), obsahující implicitní distanci tazatele od případné kladné odpovědi, a otázka *Jaký výraz je vám nejbližší pro označení příslušníků romské menšiny?*, z níž je zřejmé, že tazatel považuje za základní výraz Rom; vhodnější by zřejmě byla otázka „Užíváte častěji/jedině pojmenování Rom/Cikán?“

Formulace otázek přitom odpovědi ovlivňuje neméně než tzv. „social desirability“, tj. snaha dotazovaných odpovídat v souladu s představou o tom, co je pro společnost přijatelné, jejíž vliv autorka vícekrát připomíná: „Během výzkumu se také ukázalo, že snaha vypovídat v souladu s tím, co je sociálně přijatelné, se nemusí projevat stejnou měrou u všech témat. Vzhledem k tomu, že případné zkreslení odpovědí nebylo možné matematicky vyjádřit, nepovažujeme ho za statisticky významné“ (s. 28). Citované tvrzení však není příliš jasné: míní se „všemi tématy“ různé tematické okruhy, popř. jednotlivé otázky dotazníku, nebo celkové téma romských stereotypů v porovnání s jinými možnými tématy sociálního výzkumu? U kterých témat se zkreslení projevuje více? Bez ohledu na odpověď se domníváme, že spekulovat o upřímnosti odpovědí respondentů, jak to autorka činí i na jiných místech, nemá smysl.

Nemalá část publikace je věnována komentování vybraných odpovědí. V těchto pasážích mohla autorka vzít v úvahu dosavadní literaturu o stereotypech Romů v českých médiích (srov. Homoláč – Karhanová – Nekvapil, 2003, Nekvapil – Leudar, 2003); na média totiž často poukazuje jako na činitele odpovědné za reprodukci negativních stereotypů o Romech, srov. „neustále je (=stereotypy, KMJH) ožívují a vtoukají lidem do hlavy masmédiá“ (s. 75).

Autorka výslovně odmítá relevanci internetových diskusí pro téma svého výzkumu, protože, jak píše, na internetu se „prosazují lidé, kteří se v anonymním prostředí projevují agresivně a nepřátelsky, a velmi záhy vyženou z diskusí ‘slušné’ lidi, kteří nemají zapotřebí pobývat ve virtuální realitě plné štvavých emocí“ (s. 68). Argumentační repertoár účastníků internetových diskusí (Homoláč, 2009) je však velmi podobný tomu, který užívají autorčini respondenti. Na tuto podobnost ostatně autorka sama poukazuje na s. 74.

Podstatný nedostatek práce spatřujeme v tom, že si autorka neví rady s výroky o Romech, které nemají formu jasně identifikovatelného stereotypu (např. špinavý jako cikán). Je proto škoda, že nevyužila jako interpretační nástroj etnometodologickou kategorizační analýzu (k tomuto přístupu viz např. Nekvapil 2000/2001). Ta by jí jednak umožnila pojmut do analýzy výroky typu *stále si stěžují na rasismus* jako kategoriálně vázané predikáty kategorie Romové, jednak by jí možná pomohla zřetelněji oddělit hledisko respondentů-aktérů, jež podle svých slov pomocí dotazníků sledovala (s. 26), od hlediska etnologa. Směšování obou hledisek se vedle autorčiny polemiky s respondenty projevuje také způsobem užití sociologického pojmu konstruktivismus, který chápe zjednodušeně pouze jako opak esencialismu. O respondentech, kteří byli ochotni mezi Romy rozlišovat, tj. nepojímali jejich vlastnosti esenciálně, tak píše, že „se vyslovili v konstruktivistickém smyslu“ (s. 47). Blíže sociologické teorii konstruktivismu je ale tam, kde jako konstruktéry sociální reality chápe všechny respondenty: „Obraz romské kultury majorita konstruovala na základě dvou odlišných postojů, z nich vyplynul značně rozporuplný celkový obraz“ (s. 42).

Dále upozorníme na některé sporné momenty týkající se autorčiny interpretace některých odpovědí a jejich zařazování do vytvořených kategorií:

1. Někdy jsou uváděny jen vybrané odpovědi, jindy jsou citovány prakticky všechny.⁴ Je zřejmé, že tam, kde cituje extenzivně, nemůže autorka věnovat jednotlivým formulacím patřičnou pozornost, ale bohužel tak nečiní ani tam, kde cituje výběrově.
2. Je jistě pravda, že někdy je velmi obtížné jednoznačně zařadit odpověď do určité kategorie, některá autorčina rozhodnutí jsou však zjevně chybná. Např. odpověď *zrušil bych tuto radu vlády a zavedl rovné příležitosti, ale hlavně povinnosti pro všechny, okamžitě bych propustil Kocába* (s. 62), která se jasně staví proti existenci Rady vlády pro národnostní menšiny, rozhodně nelze považovat za „konstruktivní“.
3. Velké rozpaky vzbuzuje rozhodnutí „nezohlednit“ 6 % odpovědí na otázku *Co vás první napadne, když se řekne romská/cikánská kultura?* (s. 42) a zdůvodnit to takto: „20% z této skupinky se vyjádřila zcela negativisticky v tom smyslu, že Romové nemají žádnou kulturu a Romy jako celek dehonestovali slovy, že ‚v případě Cikánů se nedá hovořit o kultuře‘. 4% respondentů se vyhnula odpovědi tvrzením, že neznají odpověď na danou otázku“ (s. 45). „Nezohlednění“ odpovědí respondentů, s nimiž autorka nesouhlasí, je více než problematické.
4. Autorka nebere v úvahu, že respondenti vyjadřující se k romské kultuře rozumějí kulturou různé věci, že – zjednodušeně řečeno – nositelé „romantizujícího“ pohledu mají na mysli kulturu v užším smyslu (hudbu, tanec atd.), zatímco respondenti s negativním postojem k Romům chápou kulturu širěji, jako zvyky, chování atd.
5. Stranou autorčina zájmu zůstaly některé relevantní odpovědi. Např. se nezabývala výroky *stěžují si na rasismus* nebo *mohl bych za to být popotahován*, které polemicky odkazují k mediálnímu, oficiálnímu diskurzu o Romech a v neoficiálním diskurzu o Romech představují zavedený argumentační topos. Bez komentáře byly ponechány i odpovědi *Říkají jim tak v nejbližším okolí* a *Vždy jsem říkala Romové – ani nevím proč* (s. 32), přestože jsou v rozporu s autorčíným oprávněným tvrzením, že většina populace i dnes používá především nebo výhradně výraz *Cikáni*, i s odpověďmi některých respondentů, kteří preferují pojmenování *Cikáni*.
6. V polemice s názory respondentů se autorka dostává na pozice, které by u jiných nejspíš označila za esencialistické, viz „Je známé, že komunikační styl Romů se v mnoha směrech odlišuje od stylu příslušníků majority v České republice. Romové komunikují mnohem více intuitivně a emocionálně – slova pro ně nejsou důležitá, důležitější je řeč těla, gesta a grimasy.“ (s. 46). Zatímco „komunikační styl“ lze považovat za objektivní popis kulturní odlišnosti, druhá věta citované pasáže ve své obecnosti není než stereotypem Romů jako „přírodního“ národa.⁵
7. Některé odpovědi byly jen opatřeny negativně hodnotícím komentářem. Např. odpovědi *Mladí – Cikáni, starší – Romové* a *Mladí – Cikáni, později – Romové* označuje autorka jako „absurdní, recesistické až komické názory“ a komentuje je takto: „[r]espondenti se tímto rádoby vtipným tvrzením snažili tazatele přesvědčit, že s nabytou zralostí související s narůstajícím věkem se proměňuje majoritou používané exoetnonymum „Cikán“ na respektovanější pojmenování „Rom“ (s. 36–37). Hodnotící přístup tak autorce nedovolil uvědomit si, že tito respondenti – ne neopodstatněně – vidí souvislost mezi generační příslušností mluvčího a jeho ochotou používat pojmenování Rom, tj. být konformní s oficiálním diskurzem o Romech.

4 Velkou část kapitoly Sondy do politických postojů respondentů tvoří citace odpovědí, viz zvl. s. 58–59 a 62–63, 64–65.

5 S esencialismem a stereotypem Romů jako „přírodního“ národa se lze ostatně setkat i v etnických autostereotypech (re)produkovaných Romy (srov. Karhanová, 2001).

Vedle uvedených problematických tvrzení a nedostatků věcného rázu má recenzovaná publikace i nedostatky formální, především pokud jde o zacházení s odbornou literaturou. Některé tituly odborné literatury, na něž se v textu odkazuje, chybí v závěrečném seznamu literatury. Bibliografické údaje k odkazům Robek (1989) a Schneider (2005) nejsou uvedeny vůbec, jiné, např. údaje k článku A. Robka (1988), jsou uvedeny pouze v poznámce pod čarou. Na s. 75 odkazuje autorka na slovenského antropologa M. Kanovského. Po dvojtečce následuje samostatný odstavec tištěný kurzívou, takže čtenář nabude dojmu, že jde o citaci, resp. překlad ze slovenského originálu. Ve skutečnosti jde však o shrnutí pasáže, která ve zdrojovém textu zabírá téměř tři tiskové strany (viz Kanovský, 2009, s. 347–349).

Problematická je i celková struktura textu: autorka přechází od tématu k tématu, motivována spíše potřebou korigovat názory respondentů než předem avizovaným členěním textu, někdy mění téma i uprostřed odstavce (viz např. první odstavec na s. 47). V závěru zavádí nová témata a odkazuje na novou literaturu k termínům, které v práci užívala (s. 74–75). Hodnocení, v odborném kontextu nepatříčně expresivní, se objevují ve shrnujících pasážích i v analýzách jednotlivých odpovědí. Autorka se s respondenty pře, uvádí jejich názory na pravou míru a psychologizuje, srov. např. „Zároveň bylo možné vysledovat prvky ukřivděné žárlivosti, ať již na skutečné nebo domnělé zdroje obohacování Romů“ (s. 63).

Z množství a závažnosti výše uvedených nedostatků je zřejmé, že se naše kritika vztahuje i na odborné recenzenty posuzované práce. Uvědomujeme si samozřejmě, že autorka nemusela k některým jejich výhradám a radám přihlídnout, přesto se domníváme, že vůči textu, který neměl být v této podobě publikován, projevívali nebyvalou vstřícnost.

Kamila Mrázková
Jiří Homoláč⁶

Literatura

- Hašová, L. 1997. Romové, nebo Cikáni? – výsledky dotazníkového průzkumu. *Naše řeč*, 80 (4), 195–201.
- Homoláč, J., Karhanová, K., Nekvapil, J. (eds.) 2003. *Obraz Romů ve středoevropských masmédiích po roce 1989*. Brno: Doplněk.
- Homoláč, J. 2009. *Internetové diskuse o cikánech a Romech*. Praha: Karolinum.
- Hübschmannová, M. 1993. Jsou Romové Cikáni? *Čeština doma i ve světě*, 1, 32–34.
- Hübschmannová, M. 1994. Co znamená slovo Rom? *Čeština doma i ve světě*, 2, 166–168.
- Kanovský, M. 2009. Esencializmus a etnicita: sociálno-kognitívne vysvetlenie reprezentovania sociálnych skupín. *Sociologický časopis*, (2), 345–368.
- Karhanová, K. 2001. Sebeobraz a obraz Romů v dialogu s majoritní společností. In: O. Šmídová (ed.), *Zdi a mosty*. Praha: ISS FSV UK a Sdružení Biograf, 95–107.
- Nekula, M. 1999. Etnické stereotypy a jejich artikulace v češtině (a v němčině). In: *Sborník filozofické fakulty Brněnské univerzity*, 48, č. A 47, 65–75.
- Nekvapil, J. 2000/2001. Sociální kategorizace v interkulturním kontaktu: základní výklad, cvičení a diskuse dvou scén z podnikové komunikace. *Češtinář*, 11 (2,3), 38–52, 72–84.
- Nekvapil, J., Leudar, I. 2003. O českých masmédiích z etnometodologické perspektivy: romská identita v dialogických sítích. *Slovo a slovesnost*, 64 (3), 161–192.

⁶ Autoři působí v Ústavu pro jazyk český AV ČR. E-mail: mrazkova@ujc.cas.cz, jiri.homolac@seznam.cz

Renata Weinerová

Romové a stereotypy.

Výzkum stereotypizace Romů v Ústeckém kraji

Praha: Karolinum 2014, 90 s., ISBN 978-80-246-2632-1.

Ač je tato publikace opravdu velmi drobná (brožovaná, bez přebalu, v knihovně mezi ostatními publikacemi snadno přehlédnutelná), dovoluji si na ni na následujících stranách nahlížet z jiného zorného úhlu a svými postřehy recenzi autorů Homoláče a Mrázkové¹ doplnit. Cílem následujících odstavců není přinést polemiku s první recenzí, ale doplnit ji o dovětek, jenž považuji za potřebný.

Renata Weinerová se oblasti „romská studia“ v rámci oboru etnologie a antropologie, potažmo oblasti „Romové a česká/ slovenská (majoritní) společnost“ věnuje od dob svých studií etnografie a folkloristiky na FF UK, tedy od osmdesátých let (studium absolvovala v roce 1985). Po ukončení studií v letech 1985–1987 působila jako romská kurátorka v Praze. V roce 1987 nastoupila do Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (později Etnologický ústav AV ČR), kde pracovala s delší přestávkou až do roku 2013. Během své akademické dráhy obhájila dizertaci na téma Obživný systém a strava michalovských Romů na Kladně (r. 1992, kdy získala titul CSc.) a realizovala mnohé terénní výzkumy jak v ČR, např. v Praze, v Českém Krumlově, v Ústí nad Labem a na již zmíněném Kladně, tak i na Slovensku (např. v Michalovcích). Nesmazatelně se zapsala do stránek odborného časopisu Český lid, kde publikovala mnohé recenze (např. Weinerová 1994, 2011), zprávy z konferencí (k romistice se vztahuje např. Weinerová 2007, 2009), rozhovory (Scheffel, Weinerová 2001), ale i články (nejstarším příspěvkem je článek v monotematickém romisticky zaměřeném čísle Českého lidu 1/1989 věnovaný Romům v Praze – viz Haišman, Weinerová 1989, dále jmenujme např. Uherek, Weinerová 2005). Řadu článků publikovala též ve sbornících či jiných časopisech (Weinerová 1995a, 1995b, 2003) a podílela se jako spoluautorka / editorka na více publikacích (Uherek, Weinerová 2001, Guy, Uherek, Weinerová 2004).

Zcela mimořádné postavení měla Renata Weinerová i pro časopis náš. Od prvního ročníku Romano džaniben byla v kontaktu s redakcí časopisu, stala se členkou redakční rady a přispívala konkrétními radami a podněty.

Na konci devadesátých let pobývala R. Weinerová čtyři roky na velvyslanectví v Pákistánu. V současné době pracuje na Úřadu vlády v sekci Rady vlády pro národnostní menšiny. Její

¹ Viz recenze otištěná na předchozích stranách.

profesní dráhou se vine jako výrazná linie snaha hlouběji poznat soužití romské menšiny s majoritou a prostřednictvím své činnosti také přispět vzájemnému porozumění i respektu.

S ohledem na její dosavadní zkušenosti i publikační činnost je třeba vnímat i její poslední příspěvek k vědecké diskusi o vztazích mezi Romy a Neromy – recenzovanou knížku *Romové a stereotypy*. Ač se dříve zabývala především výzkumy Romů samotných, vzrůstající averze v určité části české společnosti především v 90. letech a dále v době ekonomické krize ji přivedla k potřebě zaměřit svůj zájem na postoje a stereotypy Neromů vztahující se k Romům.

Kniha Renaty Weinerové je přehledně členěna, po krátkém úvodu je rozdělena do osmi kapitol, z nich prvních pět je teoreticko-metodologických. Dozvídáme se, jakým způsobem proběhl sběr dat: do terénního výzkumu se zapojilo přes dvacet studentů vedených v rámci antropologického semináře docentkou Lydií Petráňovou, přičemž všichni tito účastníci jsou uvedeni jmenovitě na s. 16 (už tato drobnost ne tak samozřejmá u jiných autorů napovídá o respektuplném přístupu autorky k lidem v jejím okolí a zvýšené citlivosti na bezpráví, kterého by se patrně ve svých očích dopustila, kdyby studenty zmínila jen jako bezejmenné spolupracovníky). Výzkum proběhl v Ústeckém kraji, což je, jak autorka odkazuje, dle průzkumu agentury STEM z r. 2007 region s nejnižší tolerancí vůči Romům, navíc je zde koncentrace romské populace v celé ČR nejvyšší (10%). Samo krajské město se navíc v roce 1999 nechvalně proslavilo stavěním zdi v Matiční ulici (mělo jít o protihlukovou stěnu mezi domky Neromů a paneláky obývanými Romy, která byla pod vlivem mediálního tlaku a kritiky i ze zahraničí záhy zbořena). Právě zeď – ještě neomítnutá, z cihel čerstvě postavená – je též vizuálním symbolem na obálce knihy. Připomíná, že i stereotypy jsou bariérou, zdí, která znesnadňuje soužití a brání integraci Romů do většinové společnosti.

Autorka předkládá velké množství cenných a poměrně jednoduše a přehledně utříděných dat. Z knihy se dozvídáme, kdo byli tazatelé, kdo respondenti (celkem byly shromážděny odpovědi od 184 osob v Ústeckém kraji, z nichž někteří do Ústeckého kraje pouze dojížděli např. za studiem nebo za prací). Nevidíme sice dotazník jako celek, ale znění vybraných (důležitých) otázek je doslovně uvedeno.

Jedna z prvních otázek měla zjistit, jak jsou Romové samotnými respondenty nazýváni. Nejčastějším označením se stal pojem Cikáni (62%) a druhým „Romové i Cikáni“ (25%), tedy lze říci, že 87% respondentů nevnímalo užívání pojmu Cikáni jako zcela nepřijatelné. Je nutno ocenit, že se autorka nespokojuje s konstatováním počtu, ale pátrá dále po kvalitativním rozlišení v užívání pojmu Cikán na základě zdůvodnění, proč toto pojmenování respondenti užívají, zda jde o upírání práv (vyjádřeno slovy jednoho respondenta: „*Výraz Romové je příliš noblesní*“ – s. 34), nebo zda je za užíváním Cikáni nechuť přijímat nařízení shora a obrana tradice. Jako kuriózní je označeno toto zdůvodnění pro užívání Cikán: „*vždycky se jim tak říkalo a byly doby, kdy na to byli hrdí*“ (s. 35). V následujících otázkách pak tazatelé přizpůsobili formulaci otázek respondentům, tedy užívali slova Rom / Cikán (romský/ cikánský) na základě preference konkrétního respondenta (jak je vysvětleno na s. 42).

Nutno též ocenit, že u vybraných otázek nám autorka pro správné porozumění jednotlivým kategoriím, do nichž jsou odpovědi tříděny, cituje i kompletní výčet odpovědí. Např. otázka *Pokud byste byla zaměstnancem Rady vlády pro záležitosti romské menšiny ČR, jaká opatření byste navrhnul /navrhla pro zlepšení životní situace obyvatel sociálně vyloučených lokalit* má největší počet odpovědí zařazených do kategorie nazvané „konstruktivní“, přičemž autorka vysvětluje, jaké odpovědi sem byly řazeny: „...nad položenou otázkou se respondent vážně zamyslel a pokusil se formulovat stručný návrh opatření“ (s. 61). Do této kategorie se tak dostaly všechny odpovědi, které nespádaly do ostatních kategorií: „nevím“, segregáční návrhy (v nichž se projevil vždy anticikánský postoj) a negace stávajících opatření. Zde je na místě ocenit transparentnost, s jakou nám autorka své třídění nejen zdůvodňuje a interpretuje, ale i prezentuje výčtem odpovědí.

Sympatickým rysem posuzované knížky je, že se snaží být nadčasová – průběžně trefně připomíná vybrané politické události a další okolnosti, kterými mohly být odpovědi ovlivněny. Tak je tomu např. u otázky zjišťující politické preference respondentů. Otázka se zněním *Jak vnímáte činnost Dělnické strany ve vztahu k Romům / Cikánům?* by sama o sobě byla možná po 10 letech nesrozumitelná, popř. by vyžadovala hledání dalších zdrojů. Tomu autorka předchází pečlivým připomenutím kontextu (zmiňuje medializované soudní rozpuštění DSS i jeho zdůvodnění a následné nové založení DSSS). Mimochodem, téměř polovina respondentů tuto stranu hodnotila negativně (jako příliš surovou, extremistickou apod.), ale naopak 26% její činnost hodnotilo kladně („*aspoň někdo vyjadřuje názor občanů*“ – s. 59).

Na tento smířlivý postoj s extremismem pak navazuje jeden z dílčích závěrů celé knihy. Jak autorka píše, díky uvolnění politického systému po roce 1989 se stereotypy v ČR staly nástrojem populistické politiky. Stereotypy ve vztahu k Romům [se] staly manipulačním populistickým nástrojem v politice a jsou živnou půdou pro ideologii moderního anticikanismu“ (s. 77). Právě tyto tendence autorka hodnotí jako nebezpečný trend a nabádá k jeho sledování. Podnětně význam závěrů Weinerové vidí i M. Levínská, která ve své recenzi poznamenává: „Byť je tento výzkum proveden na nevelkém vzorku respondentů, ukazuje, že větší část majority nerozumí dynamice interetnických vztahů, nezná romskou minoritu jinak než povrchově a problémy, se kterými se velká část jejich příslušníků potýká, si nedokáže představit“ (Levínská, online). Skutečnost, že jen málo etnologů a antropologů věnuje svou pozornost předsudkům a stereotypům, konstatuje i další recenzent knížky Weinerové, J. Jonáš, jenž své pochvalné hodnocení otiskl na stránkách Českého Lidu. Jonáš doslova píše: „*Kniha Renaty Weinerovej tak zaplňa nesmierne závažnú medzeru v tomto výskume, a to výskumom streotypizácie Rómov českou majoritou, teda oblasťou medzietnických vzťahov, viac než vhodnou.*“ (Jonáš 2015: 262)

Význam útlé studie spatřuji jak v přinesení mnoha zajímavých reflexí, tak i v pečlivé teoretické přípravě, kdy se autorka předem seznámila se základními teoriemi a metodologickými postupy pro výzkum stereotypů vhodnými, s nimiž čtenáře čtivě a přehledně seznamuje. Právě svou srozumitelností je knížka vhodnou doplňkovou četbou např. pro studenty sociálních a humanitních věd, kteří se potřebují v oblasti výzkumu stereotypů rychle zorientovat.

Na knížce je nutné ocenit, že téma autorka nevnímá čistě akademicky, ale též jako osobní příspěvek ke zlepšení mezietnických vztahů. Předkládá ji nejen akademikům, ale širší veřejnosti, které v drobné výseči ukazuje reflexi toho, jak se vybraná část české společnosti vyjadřuje o Romech (a to jak v dotazníku, tak i spontánně, např. prostřednictvím vtipů). Autorka věřila, že popsáním aktuálního stavu bude po opakování studie možné registrovat vývoj postojů v čase a zachytit případné faktory, které postoje a stereotypy ovlivňují.

V neposlední řadě je třeba autorku pochválit za její věrnost tématu Romové v české společnosti. Její setrvání u tématu je znamením upřímného zájmu o druhé, konkrétní lidi, vůči nimž cítí závazek. Za její houževnatostí lze vidět velkou píli i hluboký cit k lidem, jimž věnovala své dosavadní životní úsilí.

Lada Viková²

2 Autorka působí jako asistentka na Katedře sociálních věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice a je doktorandkou na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. E-mail: lada.vikova@upce.cz

Literatura

- Guy W., Uherek Z., Weinerová R. (eds.) 2004. *Roma Migration in Europe: Case studies*. Münster: LIT Verlag; Praha: Institute of Ethnology of the Academy of Sciences of the Czech Republic.
- Haišman, T., Weinerová, R. 1989. Některé charakteristiky cikánského obyvatelstva v hlavním městě Praze. *Český lid*, 76 (1), 11–23.
- Jonáš, J. 2015. Rec. Weinerová, R. 2014. Romové a stereotypy: výzkum stereotypizace Romů v Ústeckém kraji. *Český lid*, 102 (3), 262–263.
- Levínská, M. (online) Z recenze na knihu R. Weinerové. Dostupné z: http://www.cupress.cuni.cz/ink2_ext/index.jsp?include=podrobnosti&id=234154 [2015–12–10].
- Scheffel, D. Z., Weinerová, R. 2001. David Z. Scheffel v Čechách a na Slovensku. *Český lid. Etnologický časopis*, 88 (1), 63–76. [Rozhovor].
- Uherek, Z., Weinerová, R. 2001. *Romská migrace ve střední Evropě – trendy. Závěrečná zpráva úkolu RB 22/8/00 Ministerstva zahraničních věcí České republiky*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky.
- Uherek, Z., Weinerová, R. 2005. Analýza romské migrace ze Slovenska na území České republiky. Výsledky terénního šetření z roku 2003. *Český lid*, 92 (1), 17–33.
- Weinerová, R. 1994. Rec. Holý, D., Nečas, C. 1993. Žalující píseň. O osudu Romů v nacistických koncentračních táborech. *Český lid*, 81 (4), 346–347.
- Weinerová, R. 1995A. Na okraji společnosti. Romové v Čechách a v českém pohraničí. In: *Kultury na hranici. Jižní Čechy – jižní Morava – Waldviertel – Weinviertel*. Wien: Promedia Druck- und Verlagsgesellschaft, 331–334.
- Weinerová, R. 1995b. Pražští Romové – hledání ztracených jistot? (Etnologická sonda v Praze 5.) *Slezský sborník = Acta Silesiaca*, 93 (1–2), 161–164.
- Weinerová, R. 2003. Sociálně-mobilitní faktory a romská komunita v České republice. In: *Socioklub: Analýza sociálně ekonomické situace romské populace v České republice s návrhy na opatření*. Praha: Socioklub, 136–143.
- Weinerová, R. 2007. 5. Mezinárodní konference INTERRA: „Interkulturalita a rómska národnostná menšina v sociálnych a pedagogických súvislostiach“. Univerzita Konštantína filozofa v Nitre, Spišská Nová Ves, Slovenská republika, 25.–26. 9. 2007. *Český lid*, 94 (4), 411–412.
- Weinerová, R. 2009. Mezinárodní odborný seminář „Romská kultura jako součást kultury evropské“, Dům národnostních menšin, Praha, 28.–29. 5. 2009. *Český lid*, 96 (3), 318–319.
- Weinerová, R. 2011. Rec. Pavel Pečínka. Romské strany a politici v Evropě. Brno: Doplněk, 2009... *Český lid*, 98 (1), 107–109.